

Dłubacz W. O kulturę filozofii. Zagadnienia podstawowe / przedmowa M. A. Krapiec. Lublin, 1994. 206 с.

о. Мартин Хомів

**ЦЕРКОВНА СПАДЩИНА ЯК ОСНОВА ФОРМАЦІЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА.
ДОСВІД ІММІГРАНТА, СИНА ЕМІГРАНТІВ**

Українські емігранти є носіями не лише історично-культурної спадщини рідного дому, у якому вони народилися та виростили, але й культури чужого дому, який вони вирішили зробити своїм⁸.

Національна ідентичність: як зрозуміти, хто українець?

Більшість українців ідентифікують себе передовсім як громадяни України. Проте громадянами України вважаються особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав» (Закон України,

⁸ Автор статті є сином українських емігрантів, який іммігрував в Україну. Для автора рідний дім, де народився і в якому виріс, — Велика Британія; чужий, який вирішив зробити своїм, — Україна (Прим. авт.).

2001: ст. 3, п. 2). Сьогодні їхні нащадки також є громадянами України (Закон України, 2001: ст. 6).

Наявність предків з української землі може вказувати на природну приналежність до українського народу. Члени одного народу є генетично спорідненими, є людьми того ж самого роду, мають спільні етнічні корені, походять зі спільної прабатьківщини, адже українська земля є спільним місцем могил їх прабатьків, так що в етнічному просторі всі українці між собою — свої, утім, у правовому просторі можуть бути чужими.

Сьогодні, аби стати громадянином України, не потрібно мати українське походження і розмовляти вдома з дітьми українською. Або ж мало народитись і вирости з українською мовою на устах, щоб вважатись громадянином України (Закон України, 2001: ст. 9).

На практиці, як свідчить життя на еміграції, бути українцем — більше ніж громадянство чи етнічне походження. Це радше бути природним, свідомим або пасивним носієм спадщини нації, усього того, що відрізняє від інших: мови, культури, історії, світогляду, державности і відчуття належності до України. Українська дитина одразу є пасивним носієм цієї спадщини завдяки прізвищу батьків⁹. Іноземці зазвичай часто неправильно

⁹ Різноманітні українські прізвища — це ціла фольклорна легенда про рід, характеристики наших предків, які були творцями історії. Прізвища вказували на місце проживання; на зв'язок з ремеслами; на ріст, вагу, фізичні вади. Є

вимовляють українські прізвища, тому батьки на еміграції вибирають своїм дітям такі імена, принаймні, щоб українською та іноземною добре звучали¹⁰.

В українців є сильний потяг до своїх коренів, до спадщини, що пролягає через серце. Український кордоцентризм¹¹, на що звернули увагу українські філософи, виявляється саме в тому, наскільки ми відновлюємо у собі потяг до цієї спадщини.

На основі правових норм нас ідентифікують як громадян держави України, однак нам ніхто не дасть довідку про те, ким ми самі себе ідентифікуємо. Відповідно, ідентичність — багатогранна. Вона стосується того, як я бачу себе і як мене бачать інші¹². Це бачення постійно формується і може

прізвища з гумористичним колоритом, які сягають козацьких часів. Де б не проживала особа, її прізвище залишається одним із джерел вивчення історії свого роду, колективного роду, народу. Дитину спершу формують батьки, а потім — середовище, в якому вона виховується. Якщо середовище закладає більше ніж батьки, то середовище перемагає. Буває, що прізвище згодом змінюється. Див.: Нечипоренко, 2007.

¹⁰ Рідні найменування важко приховувати. Девід Духовний (анг. David Duchovny), американський актор, найбільш відомий як виконавець ролі агента Фокса Малдера із фільму «Секретні матеріали», має українські коріння, адже його дід Мойше Духовний (1901–1960) — емігрант з Бердичева Житомирської обл. У твітері в 2014 р. Девід Духовний назвав себе українцем.

¹¹ *Кордоцентризм* (від лат. *cor, cordis* — серце) — розуміння дійсності не стільки мисленням «головою», скільки «серцем» — емоціями, почуттями, «душею». Див.: Трусей, 2022.

¹² Автора статті в Україні завжди називали «іноземцем». З правового погляду є рація, але росіян, білорусів, навіть вірмен чи казахів, які жили поруч, місцеві, з його досвіду, не називають іноземцями, хоча представники цих етносів особисто не вважають себе українцями. Видається, що деколи мати етнічне коріння, українське прізвище, володіти мовою, жити народними звичаями, навіть

5* Слово і Церква як духовно-культурні домінанти української ідентичности

змінюватися. Це процес удосконалення; еволюційний, динамічний, набутий досвід, який завжди буде залежати від вагомих змін у житті. Переїзд до іншої країни — це велика зміна і з тієї причини сім'я українських емігрантів може сміливо назвати своїм домом як рідну, так і чужу хату. Адже, цей вибір дому є тим, що зрештою визначатиме ідентичність (Khan, 2020).

Церковна спадщина — основа формації українця

Якщо бути українцем означає бути носієм спадщини нації, то бути українським греко-католиком (українським православним) означає бути носієм обряду, що є духовною скарбницею тисячолітнього надбання вартостей духа і релігійного світогляду наших предків¹³.

Джерелом та основою обряду є минуле, а точніше передання всього сакрального з минулого в теперішнє. Обряд — це спадщина Церкви, тобто літургійна, духовна, богословська і дисциплінарна спадщина (Кодекс КСЦ, 1993: кан. 28) візантійської (константинопольської) традиції в культурі й

належати до національної Церкви — мало для того, щоб бути українцем. Самоідентифікація — це розібратися «хто я?», не втративши себе.

¹³ Духовна спадщина — скарб наших предків: «Нехай усі вірні Східних Церков знають і будуть певні у тому, що можуть і мусять завжди берегти свої законні літургійні обряди і свій правопорядок, а зміни слід запроваджувати лише з огляду на власний органічний розвиток. Отож, передусім самі східні християни мають вірно дотримуватися своїх обрядів і правопорядку, щораз краще їх пізнавати й досконаліше практикувати, а якщо через історичні чи особисті причини від них недоречно відступити, то нехай стараються повернутись до прадідів традицій» (Orientalium Ecclesiarum, 2014: 6).

історичних обставинах українського народу, яка впродовж століть наповнилася українською духовністю, набрала народних прикмет і стала виявом особливої української містики (Федорів, 1978).

Священний обряд є ідентичністю українця-християнина. Греко-католики і православні себе ідентифікують згідно з обрядом своєї Церкви. Рідним, звичним обрядом вони живуть своєю вірою. Обрядом (явними зовнішніми ознаками) вони відрізняються від римо-католиків та від інших західних християн: знаком хреста, літургією, календарем (до 2023 р.), звичаями, пов'язаними зі святами. Хто, як не українці, поважно повертаються додому Лондонським метрополітенем з великоднім кошиком, покритим вишитим рушничком? Хто, як не українці, в неділю гуляють по Парижу у вишиванках після відправи Служби Божої? Хто, як не українці, несуть по домівках йорданську воду по всій Італії? Обряд є своєрідним прапором для українця. Неозброєним оком можна побачити співвітчизників по вулицях світу за тим, як вони виражають свою віру. Зрештою, де б не жили українці, вони завжди приписані до рідної Церкви (Кодекс КСЦ, 1993: кан. 38) і мають обов'язок всюди дотримуватись свого обряду (Кодекс КСЦ, 1993: кан. 40, §3), тобто власної церковної ідентичності. Літургійна спадщина — це зберігання літургійних рішень та законів, зафіксованих у літургійних книгах.

Тому зберігання обряду означає дотримуватись приписів літургійних книг власної Церкви (Танасійчук, 2019: 78).

Увесь церковний обряд віднаходить своє довершення у служінні Божественної Літургії (Катехизм, 2012: 344), яка є служінням у спільноті. З цієї причини, щоб творити спільноту носіїв національної та церковної спадщини, щоб мати місце аби зберегти свою спадщину, її дух і сумління, усе, що рідне (віру, мову, культуру, звичаї), перші емігранти греко-католики вважали за необхідним будувати свої храми. Український храм на поселеннях не був тільки будівлею для всенародного моління спільноти, а своєрідною «Україною»¹⁴ серед чужомовних кварталів. Храм ставав осередком українського життя у багатьох містах та містечках, символом єдності та свободи українців, твердинею, де не приховувалася національна ідентичність, де панували українська мова, звичаї та традиції, виховувалась молодь, співали діти (Шевців, 1999).

Сама назва «Українська Церква» вказує не тільки на релігійні, але й на національні течії. Це та Церква, яка походить з українських земель, ще з Володимирового Хрещення, яка

¹⁴ Українці полюбляють українізувати ті місця, у яких вони перебувають. Перший пам'ятник Шевченку відкрито у 1881 році до 20-ї річниці від дня смерті поета у Форт-Олександрівський (Казахстан). 19 серпня 2021 року у Лівані в місті Баабда відкрили перший на Близькому Сході та 101-ий за межами України пам'ятник українському поету.

розвивалася та діяла на тих теренах, де завжди жили українці. Тому вона увійшла в культуру народу, кому служила.

Уже на рівні літургійної практики не залишається простору для вагань щодо того, за яку саме країну і народ щоденно моляться українські Церкви. Церква вчить нас, що за народ, за правління, за військо треба молитися завжди (Гузар, 2010). У часі Божественної Літургії св. Івана Золотоустого та Василя Великого, як і в Літургії Напередосвячених Дарів, Церква часто молиться за український народ, що стверджує нашу віру в те, що Бог оберігає Своє, чуває над Своїм народом.

«Богом бережений» очевидно пахне патріотизмом (Федорів, 1978), і Церква заохочує до патріотизму (Гузар, 2013)¹⁵ — любити свою земну Батьківщину, своїх співвітчизників та усіх, хто дбає про добробут рідного народу¹⁶, захищаючи його від внутрішніх чи зовнішніх загроз¹⁷.

У греко-католиків завжди було тяжіння до національних позицій, свободи, концепції єдності, соборности. Тому вони

¹⁵ «Зокрема, Біблія вчить нас патріотизму... Патріотизм має бути притаманний християнину: він любить власну Батьківщину і водночас має відкрите серце до інших людей, готовий поважати їх гідність та права».

¹⁶ На думку митрополита Андрея Шептицького, християнський обов'язок «любити всіх» не виключає права «любити найперше свій нарід» (Шептицький, 1899).

¹⁷ Храм св. Анни та Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії у Липов'янах побудували через 15 років після того, як приїхали перші українці до Хорватії. Храм був зведений в 1909 році. У цьому храмі була охрещена мама автора. А в цьому селі українці не піддавались асиміляції завдяки парафії та храму.

бачили свою Церкву народною, колискою свого народу, яка виходила зі свого народу, жила зі своїм народом, об'єднувала свій народ, поділяла всі його радості та лихоліття; яка завжди була там, де народ, служила народові, заради якого не побоялася заплатити ціну власної ліквідації, мучеництва та заслання. «У час, коли Церкву трактували як національну твердиню, від духовенства вимагали відповідної поведінки» (Кісь, 2018: 59). Вона передбачала, крім власне патріотизму, активність у громадському і політичному житті (Parlato, 2008: 151). І така була наполеглива душпастирська праця перших греко-католицьких служителів, яка не лише вела, навчала та освячувала народ, а ще вмщала в собі турботу про освіту і культуру, захист соціальних прав, харитативну діяльність, екуменічні зусилля, моральну основу та авторитет української спільноти. Церква допомагала українцям на першому етапі їх перебування за межами етнічної території зберегти рідну мову, суспільний устрій, культурно-моральні та етичні цінності. Вона була індикатором здорового націоналізму, справжньої любові до батьківщини та духовною опорою у змаганнях за українську державність (Дяків, 2014).

Блаженні ви, хто не розчинилися у світі

Коли за нинішніми технологіями можна буквально перенести на нове місце цілий будинок, переважно в часі будь-якого змушеного чи добровільного переміщення у всіх

іммігрантів повторюється одне знаменне явище: людина, обмежена однією чи двома валізами, забирає із собою і переносить на нове місце все те, що їй видається найдорожчим. І те, що їй вдається захопити і перевезти, стане зразком нового, для того, щоб не забути старе.

Український дім у будь-якій країні збудований на скелі поваги до традицій, які сягають давнини. Фундаментом українського дому є минуле, а точніше передання усього сакрального з минулого в теперішнє. Тому українці самоідентифікують себе за ознаками культурних інститутів, практик та цінностей. Тут традиція є невід'ємним складовим закордонного життя. Тому українська Церква така близька українській родині.

Церква є завжди там, де знаходиться її народ. Грунтуючись на сучасному вченні Церкви, з уділенням святого таїнства Хрещення особа починає належати до Христової Церкви, а не до якоїсь абстрактної Церкви. Вселенська Церква не є ані абстракцією, ані ідеєю. Вона реалізується через конкретні помісні Церкви, живе, діє в них, об'єднує. Дуже цікаво, що католицьке церковне законодавство насамперед підкреслює, що охрещена особа приписується не до будь-якої Церкви, а до Помісної Церкви, до якої приписаний її батько (Кодекс КСЦ, 1993: кан. 29). Іншими словами, вона приписується до «Церкви дому»

(Мартинюк, 2000: 38), адже у Церкві наші вірні завжди почувалися як вдома, говорили, що там правиться «по-нашому».

Особливість УГКЦ полягає в тому, що вона, будучи Церквою Володимирового Хрещення, Церквою Київською, вийшла зі своїх матірних теренів, перейшла через географічні та культурні кордони та поширилася на всі континенти світу, там де з різних причин проживали її вірні. Так що на початку 2024 р. УГКЦ складається з 36 канонічних територіальних структур (архиєпархії, єпархії, екзархати), з котрих 16 знаходяться в Україні, а 20 поза межами України (Структура УГКЦ). Крім цього, українські греко-католики присутні у більших чи менших громадах від Ісландії до Південно-Африканської Республіки (ІК УКГЦ).

УГКЦ майже 400 років служить українцям за межами своєї батьківщини¹⁸, українцям, які намагаються зберегти свою національну ідентичність і церковну приналежність, як достовірно акцентував Патріарх Йосиф Сліпий: «Будьмо собою! Дивімся на своє власне духовне добро, на спасіння наших душ — і тоді буде між нами єдність, в першу чергу на церковному полі, а опісля на національному й державному!» (Сліпий, 1976).

¹⁸ Храм святих мучеників Сергія і Вакха в Римі є найстарішою святинею УГКЦ за межами України. У 1638 році папа Урбан VIII передав храм нашій Церкві як паломницький дім і як осідок прокуратора Київської митрополії у Римі.

ЛІТЕРАТУРА

Гузар Л. Звернення до вірних Української Греко-Католицької Церкви та всіх людей доброї волі із закликом молитися за державу упродовж всього року, 6 березня 2010 року. *Офіційні документи УГКЦ*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1231/> (дата звернення: 15.10.2023).

Гузар Л. Християнин має бути патріотом, а не націоналістом. URL: <https://credo.pro/2013/06/85148> (дата звернення: 15.10.2023).

Дяків В. Греко-Католицька Церква як чинник формування релігійної та національної ідентичності української діаспори. *Релігія та Соціум*. 2014. Вип. № 3–4 (15–16). С. 181–182.

Закон України, 2001 — Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. Дата оновлення: 27.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 28.10.2023).

ІК УГКЦ — Інтерактивна карта Української Греко-Католицької Церкви. URL: <https://map.ugcc.ua/> (дата звернення: 15.10.2023).

Катехизм, 2012 — Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос — наша Пасха / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Львів, 2011. 336 с. URL:

http://sobor.cv.ua/d/Catechism-UGCC_2012.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

Кісь Н. Пам'ять та ідентичність українських греко-католиків. Про джерела історичної політики УГКЦ / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2018. 184 с. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=446> (дата звернення: 10.10.2023).

Кодекс КСЦ, 1993 — Кодекс Канонів Східних Церков: латинсько-українське видання / пер. з лат. Й. Кобів. Рим, 1993.

Мартинюк І. Еклезіологічний аспект. *В пошуках ідентичності. Документи східних католицьких Церков*. Львів: Свічадо, 2000.

Нечипоренко А. Ф. Про що розповідають українські прізвища. 21 лютого — міжнародний день рідної мови / Національний технічний університет України: URL: <https://kpi.ua/707-10> (дата звернення: 12.10.2023).

Сліпий Й. Про поєднання в Христі: послання (Рим, 3 червня 1976 року). *Твори Патріярха і Кардинала Йосифа*. Рим, 1980. Том IX. С. 264–266.

Структура УГКЦ — Структура Української Греко-Католицької Церкви. URL: <https://ugcc.ua/church/structure/> (дата звернення: 18.10.2023).

Танасійчук А. Канонічне Право Східних Католицьких Церков. Львів: Астролябія, 2019. 464 с.

Трусей Л. Г. Кордоцентризм, як проявлення духовності в українській філософській думці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Вип. 1 (103). С. 255–265.

Федорів Ю. Яка мова Господу Богу миліша? *Патріярхат*. 1978. Вип. 4 (82). URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/yaka-mova-hospodu-bohu-najmylisha/> (дата звернення: 11.10.2023).

Шевців І. Парафія св. Андрія в Сіднеї 1948–1998 рр. Сідней-Львів. 1999. 907 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14625/file.pdf> (дата звернення: 13.10.2023).

Шептицький А. Пастирське послання до вірних (Станіславів, 2 серпня 1899 року). *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і матеріали 1899–1944*. Том II: Церква і суспільне питання. Книга 1: Пастирське вчення та діяльність. Львів: Місіонер, 1998.

Khan T. Is it possible to define immigrant identity? An immigrant's perspective. *Oxford Migration Conference, 2020*. URL: <https://www.routemagazine.com/omc2020-1-immig-identity> (дата звернення: 29.08.2023).

Orientalium Ecclesiarum, 2014 — Orientalium Ecclesiarum. *Декрет про Східні Католицькі Церкви / Документи Другого*

Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з лат. Львів. 2014. С. 117–127.

Parlato V. Concetto e status di Ecclesia sui iuris, rito, struttura ecclesiale, pluralità di tipologie. *Nicolaus, Rivista di Teologia ecumenico-patristica*. Вип. 2. 2008. С. 140–143.

Ігор Набитович

ТЕОЛОГІЯ І ПИСЬМЕНСТВО.

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК *LOCUS THEOLOGICUS*

Релігійне світовідчування, *sacrum* пережили від ХІХ до ХХІ століття кілька періодів тимчасових відходів як у багатих, ліберально-демократичних країнах Західної Європи, так і в державах, у яких панувала комуністична (антирелігійна, атеїстична за своєю суттю) ідеологія. У європейських країнах західної культури секуляризаційні тенденції проявлялися у періоди Ренесансу, Просвітництва, Позитивізму. Явище нігілізму, яке проголосило устами Фрідріха Ніцше смерть християнського Бога та християнських ідеалів, стало однією з ознак сучасної арелігійної людини.

Ці відходи від релігійного і сакрального знаходять постійні відгуки як у літературах християнського світу, так і в письменстві юдейської та мусульманської цивілізацій.

Поруч із тим тенденції заперечення будь-яких релігійних, християнських первнів у більшості країн колишнього комуністичного табору (окрім деяких держав — таких, як католицька Польща чи православна Болгарія) мали яскраво